

ETHISCHE HEURISTIEK

Dietlinde Wouters

Centrum voor Logica en Wetenschapsfilosofie

Universiteit Gent (UGent)

Blandijnberg 2, B-9000 Gent, België

Dietlinde.Wouters@ugent.be

Toelichting

Deze ethische heuristiek is een leidraad om om te gaan met de morele problemen of dilemma's die wetenschappelijke onderzoekers tegenkomen in hun onderzoek. Het stappenplan kan doorlopen worden als een individueel denkproces maar het kan ook dienen als een leidraad om het morele probleem samen met andere onderzoekers te bespreken. Het stappenplan leidt niet noodzakelijk tot een éénduidige oplossing. In sommige gevallen is er meer dan één moreel goede of acceptabele oplossing. Het plan zorgt er echter voor dat er op een rationele manier over het probleem of dilemma wordt nagedacht en dat de beslissing die genomen wordt op een rationele en overdachte manier beargumenteerd wordt.

Het ontwerp van dit stappenplan hebben we ontleend uit twee verschillende edities van het boek *Ethiek in Praktijk*:

- T. van Willigenburg, A. van den Beld, F.R. Heeger & M.F. Verweij, *Ethiek in Praktijk*, Assen, 1993; en

- L.L.E. Bolt, M.F. Verweij en J.J.M. van Delden, *Ethiek in Praktijk*, Assen, 2010.

Niet alleen de auteurs zijn door de jaren veranderd, ook de inhoud werd aangepast. We steunen hoofdzakelijk op de versie van 2010 maar grijpen soms ook terug naar informatie die in de versie van 1993 uitgebreider uitgewerkt werd. We geven voor elke stap in voetnoot precies de locatie aan waar dit element uitgebreider wordt gepresenteerd in de oorspronkelijke werken.

Dankwoord

Deze tekst kwam tot stand in het kader van het onderzoeksproject "Ethische Richtlijnen voor Wetenschappelijk Onderzoek in de Geesteswetenschappen" dat gefinancierd werd door het Facultair Onderzoeksfonds van de Faculteit Letteren & Wijsbegeerte. De auteur dankt de promotoren van dit project (Prof. Dr. Erik Weber en Prof. Dr. Tom Claes) voor hun feedback op eerdere versies van deze heuristiek.

ETHISCHE HEURISTIEK

I. Verkenning

1. *Welke vragen roept de casus op?*

Het overdenken van de casus roept meestal een aantal vragen op. Deze vragen kunnen van verschillende aard zijn en hebben de bedoeling een beter beeld te krijgen van de situatie en het probleem. Het is belangrijk om de vragen op een neutrale manier te formuleren zonder op voorhand al een ethisch standpunt in te nemen.¹

II. Explicitering

2. *Wat is de centrale morele vraag?*

Het is vaak niet geheel duidelijk wat de centrale vraag is en of deze een moreel karakter heeft. Bij morele vragen wordt verwacht dat men bij het antwoorden een moreel standpunt inneemt dat goed beargumenteerd wordt. Vaak is er meer dan één morele vraag mogelijk, wat de centrale morele vraag is hangt daarom af van de context. Ook de formulering van deze vraag is belangrijk, idealiter wordt de vraag op een neutrale, concrete, heldere en handelingsgerichte manier geformuleerd. Te vage formuleringen of vooringenomenheid bij de vraagstelling kunnen de verdere ethische reflectie en zijn uitkomst op een negatieve manier beïnvloeden.²

3. *Wat zijn de handelingsmogelijkheden?*

Eens we de centrale morele vraag hebben geformuleerd kunnen we de handelingsmogelijkheden in kaart brengen. Bij de opsomming van de handelingsmogelijkheden is het belangrijk om nog geen waardeoordeel uit te spreken. Sommige handelingsopties zullen ook sub-opties bevatten. Het is de bedoeling om zo compleet mogelijk te zijn, maar vaak worden er mogelijkheden over het hoofd gezien die dan in een latere fase van de ethische reflectie naar boven komen.³

4. *Welke feitelijke informatie ontbreekt er?*

Bij het ethisch reflecteren en het discussiëren is een goed inzicht in de feitelijke situatie van de casus nodig. Soms is er aanvullende informatie nodig om verder te reflecteren. Niet alle informatie is gemakkelijk te vinden. Er moet bovendien ook onderscheid gemaakt worden tussen relevante en irrelevante informatie. Het nadenken over wat al dan niet relevant is voor de casus is ook al een eerste aanzet tot het nadenken over argumenten.⁴

---

¹ L.L.E. BOLT et al., *Ethiek in Praktijk*, p. 19-20.

² *Ibid.*, p. 21-22.

³ *Ibid.*, p. 22-23.

⁴ *Ibid.*, p. 23-24.

III. Analyse

5. *Wat zijn de perspectieven van de betrokkenen?*

Het is belangrijk om te kijken wie er betrokkenen is bij het morele probleem en zijn mogelijke uitkomst en wat de (vermoedelijke) belangen en perspectieven van de betrokkenen zijn. In deze fase van de ethische reflectie zijn alle perspectieven even belangrijk. Ook de perspectieven van wilsonbekwame personen (zoals een pasgeboren kind of de demente bejaarde) moeten in overweging genomen worden. Het in kaart brengen van de relevante normen en waarden vanuit het perspectief van alle betrokkenen helpt om het probleem vanuit een alpartijdig gezichtspunt benaderen en op deze manier het eigen perspectief te overstijgen.⁵

6. *Formulering van de relevante argumenten*

Relevante argumenten zijn argumenten die een keuze of handelingsmogelijkheid ondersteunen. Er bestaan pro- en contra-argumenten die de handelingen respectievelijk ondersteunen of tegenspreken. Voor eenzelfde handeling kunnen er daarom argumenten zijn die elkaar onderling tegenspreken. Het resultaat van deze stap is een overzicht van de belangrijkste argumenten per handelingsmogelijkheid.⁶

7. *Welke waarden/normen zijn relevant?*

In de voorgaande stappen van de ethische reflectie zijn we bepaalde waarden en normen tegengekomen. De relevante waarden of normen zijn degene die vermeld worden in bijvoorbeeld de perspectieven van de betrokken partijen of in de relevante argumenten. Het zijn niet altijd morele normen, maar kunnen ook van professionele of relationele aard zijn. Het is interessant om deze relevante normen en waarden te expliciteren om ze verder in overweging te kunnen nemen tijdens de ethische reflectie.⁷

8. *Kunnen we steunen op analoge gevallen?*

Als een geval of situatie moeilijk te beslissen valt, kan het ook interessant zijn om naar een gelijkaardige casus te kijken waarover meer duidelijkheid bestaat en waarbij de beslissing gemakkelijker lijkt. Hierop kan eventueel een extra argument van analogie gebouwd worden.⁸

---

⁵ *Ibid.*, p. 24-26.

⁶ *Ibid.*, p. 26-27.

⁷ VAN WILLIGENBURG ET AL., *Ethiek in Praktijk*, p. 61-63.

⁸ *Ibid.*, p. 66.

IV. Afweging

9. *Wat is het gewicht van de verschillende argument, waarden en normen?*

Eenzijds zal er worden gekeken of argumenten houdbaar zijn. Dit wil zeggen of de argumenten juist of geldig zijn. Anderzijds moeten de verschillende argumenten, waarden en normen tegen elkaar afgewogen worden. Sommige argumenten, waarden of normen zullen zwaarder doorwegen dan anderen. Om te weten welke argumenten, normen en waarden van belang zijn moet men rekening houden met de context. De argumenten, normen en waarden staan niet op zich, maar moeten in beschouwing genomen worden in de context van de case. Het resultaat van deze stap is idealiter een groep van argumenten die coherent en consistent is.⁹

10. *Welke handelingsmogelijkheid verdient de voorkeur op grond van de afweging?*

Na de afweging in de vorige stap is het eenvoudiger om na te gaan welke van de verschillende handelingsmogelijkheden het beste overeenstemt met de groep van relevante en sterke argumenten die hiervan het resultaat was. Vaak zijn de handelingsmogelijkheden niet helemaal in overeenstemming met de argumenten. Soms is het desalniettemin duidelijk voor alle partijen welke optie de beste is, dan spreken we over morele consensus. Morele consensus kan het resultaat zijn van een relatief eenvoudig proces maar is dat zeker niet altijd, soms gaat er een lange en moeilijke discussie aan vooraf.

Wanneer consensus niet mogelijk is, zijn er andere manieren mogelijk om tot een beslissing te komen. De verschillende partijen kunnen een compromis bereiken, dat is een akkoord waarbij elke partij bepaalde toegevingen doet. In andere gevallen wordt er geopteerd voor een procedurele oplossing, die naar gelang de context op verschillende manieren ingevuld kan worden. Enkele voorbeelden zijn democratisch stemmen of de beslissing overlaten aan de eerstverantwoordelijke. In sommige gevallen wordt er een beslissing genomen waarmee geen van de partijen het eens is, in dat geval spreken we van een impasse.¹⁰

Als het stappenplan tot een besluit geleid heeft, is het belangrijk om het nog een keer van andere perspectieven te bekijken. Zou jij je als betrokkene kunnen vinden in het besluit? Zou het zelfde besluit genomen worden als er andere bevolkingsgroepen betrokken zouden zijn? Als het besluit het resultaat is van een individueel denkproces, is het belangrijk om het thema nog eens te bespreken met collega's om zeker te zijn dat je niets belangrijk over het hoofd hebt gezien.

Ook als het niet lukt om een consensus te bekomen, is het overlopen van stappenplan zeker geen verloren tijd of moeite. Het proces van ethische reflectie waardoor het stappenplan ons leidt, zorgt voor een diepgaande analyse die bijdraagt aan de morele besluitvorming.¹¹

V. Aanpak

11. *Wat zijn de concrete stappen?*

De beslissing voor een van de handelingsmogelijkheden is niet de laatste stap. Het is belangrijk dat men op een nauwkeurige manier de concrete stappen opstelt om de gekozen optie te realiseren, zodat de ethische reflectie ook tot actie leidt.

⁹ VAN WILLIGENBURG ET AL., *Ethiek in Praktijk*, p. 65; L.L.E. BOLT et al., *Ethiek in Praktijk*, p. 27-29).

¹⁰ L.L.E. BOLT et al., *Ethiek in Praktijk*, p. 29-31.

¹¹ VAN WILLIGENBURG ET AL., *Ethiek in Praktijk*, p. 70.